

Г.Б. Гандзілевська

**МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ДОПОМІЖНА ФОРМУВАННЯ ПОТРЕБИ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Сьогодні головним орієнтиром реформування державної освіти, як зазначено у Державній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», є забезпечення пріоритетності розвитку людини [4, с. 1–61]. Сучасні нововведення в системі освіти України підсилюють актуальність питань особистісної самореалізації, позитивної соціальної адаптації, самоактуалізації, позиції сильного внутрішнього «Я».

Наявна тенденція орієнтації змісту шкільної освіти на пасивну роль споживача готових знань і чужого досвіду гальмує активний розвиток самостійних сил і здібностей учнів. Такий підхід позбавляє особистість можливості сприймати, розуміти й інтерпретувати особливий за своєю природою й системою виражальних засобів світ мистецтва як форми особистісного самовизначення та самореалізації. Тому не випадково в останні роки у психолого-педагогічній науці формується нова парадигма освіти й виховання, спрямована на створення соціально-педагогічних та психологічних умов, сприятливих для повного розкриття можливостей і здібностей особистості, її творчого потенціалу. Це, безумовно, висуває у ряд гострих і актуальних проблему самореалізації особистості, тобто її досить автономного самоствердження, самовираження, саморозвитку [7, с. 1].

Ідея активної самореалізації індивіда бере свій початок ще у стародавньому світі. Арістотель розглядав самоздійснення духовних і фізичних здібностей людини як мету її життя. Багато положень, що стосуються самореалізації особистості, висловлених мислителями античності (Сократ, Платон), були згодом розвинуті у працях І. Канта, Г. Гегеля, Г. Сковороди, М. Бернштейна, І. Пригожина, І. Кона, Ж.-П. Сартра, А. Маслоу. Більшість із них завданням самореалізації вважають «пошук себе», інші виходять з того, що людина повинна створити, зробити, виплекати себе [12, с. 8].

З точки зору А. Маслоу, яку ми поділяємо, кожній особистості властиве вроджене прагнення до самореалізації – максимального розкриття здібностей і задатків. От чому, на нашу думку, формувати «найвищу людську потребу» – потребу в самореалізації – потрібно від першого усвідомлення своєї значимості.

Педагогічні аспекти самореалізації як активної пізнавальної та творчої діяльності в умовах сучасного освітнього процесу розробляють В. Андреев, І. Зязюн, І. Іванов, М. Лазарев, В. Лозова, Н. Щуркова [7, с. 1–2].

Психолого-педагогічна наука пов'язує проблеми самореалізації як самоздійснення вільної особистості з наданням їй – і вчителю, й учневі – можливості реалізувати себе переважно у творчій діяльності. У працях В. Сухомлинського, В. Алфімова, В. Андреева, І. Іванова, В. Кан-Каліка, М. Никандрова розглядається тісний взаємозв'язок між процесами творчої діяльності дорослих та дітей і динамікою їхнього розвитку через конкретні процеси самоздійснення у евристичній та креативній діяльності [7, с. 1–2].

Важливим є вивчення мотиваційної сфери особистості, яку вітчизняні психологи М. Алексеева, Л. Божович, О. Леонтьєв, М. Матюхіна досліджували в контексті практичної діяльності, враховуючи залученість особистості у систему колективних і суспільних взаємин. Натомість мотивація саморозвитку, самовизначення часто залишалася поза увагою вчених [1, с. 1].

Незважаючи на значні потенційні можливості мистецтва щодо формування потреби в самореалізації в молодших школярів, вона поки що не стала об'єктом належної уваги науковців. Мало досліджувався вплив засобів мистецтва на формування вищої потреби – здатності до самореалізації – у молодшому шкільному віці. Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню наукову розробленість, а також орієнтуючись на запити практики, ми визначили мету дослідження, яка полягає в обґрунтуванні впливу музичного мистецтва на формування потреби в самореалізації у молодших школярів.

Розглядаючи процеси залучення людини в соціальні структури, слід зосередити увагу на тому, що ж примушує людину прагнути до такого залучення. Людина завжди залучається в соціальні структури для задоволення своїх потреб. Самі потреби можуть виступати в різних формах. Суб'єктивними формами вираження потреб є емоції, почуття, прагнення, інтереси. Кожна з них відображає потрібність, необхідність чогось для людини. Потреби можуть виражатися в раціональній формі. Це потреби в завершеності, порядку, досконалості, красі, знанні [5, с. 18–33].

У психолого-педагогічній літературі виділяють нижчі й вищі потреби. До нижчих відносять фізіологічні (у воді, їжі, даху над головою), а також потреби у самозбереженні (безпеці, стабільності, захисті від невлаштованості та ін.). Вищі (або потреби зростання) – це потреби в спілкуванні, любові, приналежності до групи або країни, у визнанні людини як особистості, пошані, визнанні, самореалізації [8, с. 153–169].

Говорячи про вищі потреби, насамперед слід пам'ятати про потребу в самореалізації. Під самореалізацією розуміється якнайповніше використання здібностей, талантів і можливостей людини. Кожній людині властиве прагнення розкрити, реалізувати себе. Тільки на основі такого розкриття у ній виникає відчуття повноти життя. Людина вважає, що її життя реалізувалося, відбулося, якщо їй вдалося максимально проявити свої здібності й таланти [5, с. 18–33].

Вченими-психологами (Г. Бреслав, О. Кононко, Ю. Приходько, П. Якобсон та ін.) встановлено, що основи емоційно-ціннісного ставлення до себе закладаються й інтенсивно розвиваються ще у дошкільному віці. Засвоєння учнем молодшого шкільного віку моральних взаємин, які є окремим видом психологічних відносин, передбачає певний ступінь розвитку у нього довільності, самооцінки, мотиваційної та емоційної сфер. Через те, що молодший школяр є не тільки об'єктом впливу на нього дорослих, а й учасником діалогічної взаємодії, він активно набуває власного досвіду і все більше входить у процес взаємодії із середовищем, поступово стаючи учасником, творцем, організатором спілкування та діяльності, що активізує потребу в самореалізації [9, с. 2–9].

Відправною точкою виховання творчої особистості у демократичному суспільстві можна вважати процес формування і задоволення моральних та інших духовних за своїм змістом потреб. Виховання потреб у пізнанні, у творчій самореалізації, у виявленні своїх здібностей, своєї

індивідуальності – актуальні завдання сучасного виховання, яке має бути безпосередньо спрямоване на збагачення творчого потенціалу держави.

Найповніше розкриття здібностей людини можливе лише в суспільно значимій діяльності. Причому важливо, щоб здійснення цієї діяльності детермінувалося не тільки ззовні (суспільством), а й внутрішньою потребою самої особистості. Діяльність людини в цьому випадку стає самодіяльністю, а реалізація її здібностей в даній діяльності набуває характеру самореалізації [11, с. 3–11].

Молодший шкільний вік – важливий сенситивний період у становленні особистісного розвитку учня. Саме тут закладаються основи моральних знань, норм, формується свідомо-емоційне ставлення до навколишнього середовища. Творча діяльність учнів молодшого шкільного віку має свої особливості, оскільки вона найбільш органічно допомагає дитині перейти від ігрової діяльності до творчої, навчальної, у якій зберігаються ігрові елементи.

Одним з найефективніших засобів дії на особистість є музичне мистецтво, яке має великий вплив на розвиток як емоційної, так і пізнавальної сфери суб'єкта. Світ почуттів, думок, образів, ідей, які містяться в музичних творах, доступний індивіду тільки тоді, коли він підготовлений до сприйняття музики [11, с. 1–9].

Формування музичної культури є основою музичного виховання учнів. Спираючись на наукові дослідження О. Ксеринга, А. Гордійчука, В. Пегруніна, С. Колеснікова та інших, можна сказати, що складовими музичної культури є такі компоненти: музичний інтерес, знання, вміння, навички та музичні здібності. Слід відзначити, що останні займають чільне місце серед інших компонентів.

Основними концепціями музичної освіти є ідеї розвитку музичних здібностей шляхом залучення дітей до такої музичної діяльності, яка вимагає виявлення цих здібностей; осягнення емоційного змісту музики через художнє спілкування; опори на національний фольклор та його використання в усіх видах музичної діяльності. Розвиток природних музичних здібностей на основі власної музичної творчості дітей, дитячої художньо-творчої уяви, внутрішньої свободи, зацікавленості музикою, створення невимушеної, творчої атмосфери під час занять є важливими умовами формування музичних здібностей. Об'єднання в єдиний комплекс основних видів музичної діяльності забезпечує повноцінне формування музичних здібностей, активізацію моторики, емоційності дітей, вивільнення фантазії, творчої енергії через організацію різноманітної художньо-змістовної та емоційно наповненої діяльності [6, с. 1–12].

Найбільш детально музичні здібності були досліджені П.М. Тепловим. На його думку, до складу музичних здібностей входять: звуковисотний та гармонійний слух, почуття ритму, почуття ладу. Центром музичності, як він стверджує, є емоційний відгук на музику [3, с. 191–193].

Процес формування музичних здібностей має два основні аспекти: психологічний і педагогічний. Перший аспект ґрунтується на сприйнятті, осмисленні, розумінні музичної інформації та її узагальненні на основі життєвого досвіду і художнього мислення дітей. Другий аспект виходить із природної потреби дитини в емоційному збагаченні, бажання поповнити музичний досвід, інтересу до музичної діяльності; з можливості впливати на розвиток музичних здібностей педагогічними методами [6, с.2–7].

Музика – яскравий засіб розвитку творчої індивідуальності, духовного становлення особистості. Вона, безперечно, справляє величезний вплив на формування індивідуальності, духовне становлення людини, починаючи з раннього дитячого віку [2, с. 12–21].

Музика, на нашу думку, може стати емоційно-ціннісним стрижнем, що допомагає формувати у дитини естетичне сприйняття інших видів мистецтва і навколишнього світу, розвивати образне мислення і уяву, естетичну свідомість. Тому формування основ музичної культури, а через неї і художньої, і естетичної культури дитини – актуальне завдання сьогодення, що дає змогу реалізувати можливості музичного мистецтва у процесі становлення особистості, формування її потреби в самореалізації [2, с. 25–26].

Ґрунтуючись на аналізі психолого-педагогічної літератури і результатах власних спостережень, ми дійшли висновку, що далеко не байдуже, яку музику чує дитина, на якому репертуарі вона виховується. Тому важливо сприяти накопиченню дітьми досвіду сприйняття музичної класики, формуванню своєрідних еталонів сприйняття, тобто необхідно не тільки знайти форму подання музики дітям, а й удосконалювати сам зміст навчання.

Таким чином, музика, будучи однією з найвпливовіших форм мистецтва, здійснює суттєвий вплив на суб'єктивний світ особистості.

Естетичні почуття, потреби та ідеали стимулюють суспільно корисну діяльність, у цьому й полягає, на нашу думку, головна виховна функція мистецтва і музики зокрема.

Отже, займаючись музикою, особистість розширює свою пізнавальну сферу завдяки збагаченню інтонаційного досвіду, вона глибше проникає у світ емоцій, розвиває естетичний кругозір, тобто розкриває нові здібності й задатки, стимулює до відкриття інших здібностей, формує потребу в самореалізації.

Перспективою подальших наукових досліджень є вивчення інтонаційного досвіду та емоційного поля молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баришева О.І. Самовизначення та самореалізація як мотив участі старшокласників у гуртковій роботі: Автореф. дис... канд. психол. наук. – К., 2001. – 20 с.
2. Батчаева Н.А. Некоторые вопросы воспитания и развития личности // Проф. образование. 2001. - № 8. С. 25–26.

3. Гандзілевська Г.Б. Вплив музичного театру на формування духовного і творчого потенціалу особистості // Наукові записки. Т. II. ч. I. – Острог, 1999. – С. 191–193.
4. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття). – К.: Веселка, 1994. – 61 с.
5. Зобов Р.А., Келасьєв В.Н. Самореалізація человека: введение в человекознание: Учеб. пособие. – СПб., 2001. – С. 18-33.
6. Коваль О.В. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики: Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2002. – 20 с.
7. Левченко Л.С. Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового типу: Автореф. дис... канд. пед. наук. – Х., 1999. – 19 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1998. – 479 с.
9. Сегеда Н.А. Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації: Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2002. – 21 с.
10. Психология человека от рождения до смерти / За ред. А.А. Реана. – СПб., 2003. – 416 с.
11. Рагозіна В.В. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 1999. – 19 с.
12. Чхеайло І.І. Самореалізація особи (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис... канд. філос. наук. – Х., 2000. – 20 с.